

Annona Nova VIII.

A Kerényi Károly Szakkollégium évkönyve

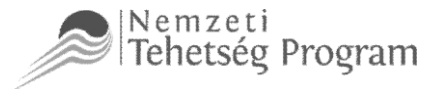

Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
Kerényi Károly Szakkollégium
Pécs, 2016

Szakmai lektorok:

Bánkúti Gábor, Barabás Gábor, Csibi Norbert, Fedeles Tamás,
Járai Róbert, Kisantal Tamás, Rónaky Eszter, Szendi Zoltán
Weiss János

A kiadvány a *Nemzeti Tehetség Program* támogatásával jelent meg.
NTP-SZKOLL – 15-0041

Kiadó: Kerényi Károly Szakkollégium
Felelős kiadó: Bagi Zsolt

Szerkesztők:

Lisa Obermeier, Máté Zsolt, Rétfalvi P. Zsófia, Szanyi-Nagy Judit,
Vilmos Eszter, Vörös Eszter

Borítóterv:

Szanyi-Nagy Judit

Nyomdai előkészítés és kivitelezés:

Virágmandula Kft.

ISSN: 2061-4926

© A szerzők, 2016

© A szerkesztők, 2016

Minden jog fenntartva.

Tartalomjegyzék

András Csaba: Előszó	7
Kocsis Árpád: „Ez a törvény?” – Velencei vizeken ne kalmárkodj	11
Fetzer Beáta: Die Verkörperung der Angst – Die literarisch-anthropologische Erscheinung der Angst in Fräulein Else und Spiel im Morgengrauen von Arthur Schnitzler	23
Zsupos Norbert: Elmélet és gyakorlat Gilles Deleuze filozófiájában – Michael Hardt Deleuze-értelmezéséről	37
Bodrogai Dóra: A két főszereplő közötti kapcsolat dinamikája Szabó Magda Az ajtó című regényében és ennek filmadaptációjában	49
Vilmos Eszter: Emma és az okos szüzek – Két versfordítás-elemzés	65
Kovács Péter: Polémiák a Liliomos Herceg körül – A Szent Imre-legendahistoriográfiájának áttekintése	85
Ignác Ágoston: Megjegyzések a 14. századi krónikaszerkesztményhez – Historiográfiai áttekintés egy jelenleg zajló kutatáshoz	99
Sipos Balázs: A Kodály Zoltán úti lakótelep építése 1967-től 1985-ig	111
Sipos Balázs: A pécsi Nagyárpádi városrész (Árpádváros) építéstörténete 1974–1990 között	125
Endródi Edina: A bélyegtörvény történeti áttekintése a bostoni újságok tükrében	145
A Kerényi Károly Szakkollégium tagjai a 2015/2016-os tanévben	161
A Kerényi Károly Szakkollégium mentorai a 2015/2016-os tanévben	162
A Kerényi Károly Szakkollégium év végi konferenciájának plakátja	163

Ignác Ágoston vagyok, a Pécsi Tudományegyetem magyar–történelem tanári szakos hallgatója. Korábban a magyar őstörténet és honfoglalás iránt érdeklődtem, jelenleg a középkori magyar történetírással, azon belül a Képes Krónikával foglalkozom.

IGNÁCZ ÁGOSTON

Megjegyzések a 14. századi krónikaszerkesztményhez

Historiográfiai áttekintés egy jelenleg zajló kutatáshoz

Krónikairodalmunk kezdettől fogva a középkori magyar történetírás kutatásának középpontjában áll, azonban vizsgálatát több tényező is nehezíti. Elsősorban a hazai történetírói munkák igen csekély mennyisége, melyek közül a legkorábbról fennmaradt alkotás a 13. század végéről való.¹ Másrészt az, hogy a meglévő krónikás szövegátlomány nem (különálló művekből tevődik össze, hanem „átdolgozva és összeolvasztva maradt korunkra, mint egy XIV. sz. közepi szerkesztménynek csak fáradságosan kielemezhető alkotórésze”.² Éppen ezért a krónikával kapcsolatos bármilyen kutatás kiemelkedően fontos lépése a kompozícióra vonatkozó eredmények, elméletek áttekintése, melyek két sarokpontot jelentő probléma köré szerveződnek. Az egyik a keletkezés kérdése, ami a hazai történetírói alkotások hiányosságáa következtében – a 11. és 12. századból eredeti formában nem maradt ránk ilyen alkotás – ingoványos talajon nyugszik. A kutatók ősgeszta vagy őskrónika terminussal jelölik azt a ránk nem maradt, fiktív (de a krónikakompozíció szövegeiben megemlített) krónikás alkotást, mely krónikairodalmunk első darabja

¹ KRISTÓ Gyula: *Magyar historiográfia I.*, Történetírás a középkori Magyarországon, Osiris Kiadó, Bp., 2002, 30.

² MÁLYUSZ Elemér: *Királyi kancellária és krónikairás a középkori Magyarországon*, Akadémiai Kiadó, Bp., 1973, 5.

lehetett, egyben a ma előttünk fekvő szövegek őse. Korábban több kísérlet is történt az ősgeszta rekonstruálására vagy tartalmi, műfaji jellegének meghatározására. Kiemelten fontos ebben a kérdésben a datálás szerepe, hiszen ezen korai krónikás alkotás keletkezési idejének birtokában valószínűleg megválaszolható lenne az a régóta keresett válasz a kérdésre, miszerint: mikor és hogyan indulhatott meg hazánkban a történetírás? A másik egy ezzel szorosan összefüggő kérdéskör, mégpedig a 14. századi krónikakompozíció³ interpolációinak, illetve a kutatás által régóta megfigyelt redakciók megítélése. Ugyanis, habár a krónikairodalmat kutatók körében sok dologban nincs konszenzus, egy valamiben mégis azonos véleményen vannak: a ma olvasható szövegek többszöri szerkesztésen estek át, melyek különböző időben alkotó, eltérő szerkesztők tollvonásait őrzik. Ez viszont újabb vitás kérdéseket von maga után. Mikor és hány ilyen szerkesztés történt, illetve mely szövegrészeket bővítettek vagy netán rövidítették meg? Valamennyi elmélet, melyet áttekintek a következőkben, e kérdésekre igyekeztek választ találni.

1. Az ősgeszta problémaköre

Toldy Ferenc 1868-ban publikált tanulmányában kifejtette, hogy a középkori magyar történetírás és krónikairodalom eredete a 10. századig, Szent István király idejére nyúlik vissza, valamint Endlicher István nyomán számolt egy I. András alatti szerkesztéssel, ami az István-kori szöveget formálta át.⁴ Emellett pedig fontosnak tartotta a népi költészetet mint krónikáink forrását, és amelynek legszembetűnőbb jelenléte a Salamon király uralkodását tárgyaló krónikaszövegben követhető nyomon. Ráadásul e szövegrész inten-

³ Latin nyelvű kritikai kiadás: „Chronici Hungarici compositio saeculi XIV”, in: *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum I-II.* (szerk. Emericus SZENTPÉTERY), Bp., 1937–1938, I., 217–505.; magyar fordítás: *Képes Krónika* (ford. Bollók János) (szerk. SZOVÁK Kornél – VESZPRÉMY László), Osiris Kiadó, Bp., 2004.

⁴ TOLDY Ferenc: *Nemzeti történelmünk kezdetei*, Századok, 1868/6., 376–394., itt 386.

zív költői elemekben való gazdagsága egy korábban különálló „nagy nemzeti eposból⁵ vonatott ki”.⁶ Ez utóbbi tételt korábban maga Arany János is feltételezte,⁷ egy „homéri hely” megelégsével; később pedig Négyesy László is emellett foglalt állást, különösen felhívva a figyelmet a szövegben aprólékosan kidolgozott cselekményre, amely során „a gyanútlan alaphelyzetből a megszervezebb módon fejlődik a legvégzetesebb összeütközés”.⁸

Marczali Henrik is I. András király idejére vezette vissza a hazai történetírás kezdetét, de csak kisebb feljegyzésekben gondolkodva, mert véleménye szerint „1150–1160 [...] közé kell helyeznünk a magyar királyok történeti tradíciójának⁹ első bő leírását”.¹⁰ Domanovszky Sándor azonban magát az ősgeszta keletkezését helyezte I. András korára (1046–1060), állítása szerint a szöveg saját koráig vitte az eseményeket.¹¹ Hóman Bálint ezzel szemben 1019–1060 közé helyezte a magyar történetírás kezdetét, mégpedig a benecések által írt, mára fenn nem maradt ún. *Pannonhalmi Évkönyvekre* hivatkozva, melyeket feltehetően a *Pozsonyi Évkönyv* őrzött meg és a Szent László-kori krónikás ezt szerkesztette bele az általa írt műbe, mai krónikáink ősforrásába 1091–1092 között.¹² Hóman is nagy jelentőséget tulajdonított az *Altaichi Évkönyvek* és a mai krónikaszöveg közti párhuzamoknak, melyek megfigyelése szerint 1063. évig terjednek. Hóman mellett Pauler Gyula is egykorú feljegyzéseknek

⁵ [sic!]

⁶ TOLDY: *Nemzeti történelmünk kezdetei*, i. m., 392.

⁷ ARANY János: „Naív eposunk”, in: *Arany János munkái* (szerk. REIDL Frigyes), Franklin-Társulat, Bp., 1907, 290–303. Az esszé eredeti megjelenése: a *Koszorú* 1863-as évfolyamában.

⁸ NÉGYESY László: *Árpád-kori compositio*, Budapesti Szemle 1913/154., 191–204., itt 192.

⁹ [sic!]

¹⁰ MARCZALI Henrik: *A magyar történet kútfői az Árpádok korában*, Franklin-Társulat, Bp., 1880, 61.

¹¹ DOMANOVSKY Sándor: *A budai krónika*, Századok 1902/7-8-9., 615–630., 729–752., 810–831., különösen 828–829.

¹² HÓMAN Bálint: *A szent László-kori Gesta Ungarorum és XII-XIII. századi leszármazói*, MTA, Bp., 1925, 102.

tekintette Salamon és a hercegek – főként Szent László – történetét megörökítő részeket.¹³

A 11. századi őskronika („románkori krónika”) mellett foglalt állást Győry János is, aki Domanovszky nyomán I. András idejére tette annak keletkezését. Megállapította, hogy a krónika szövegváltozatai (*Budai Krónika*, *Bécsi Képes Krónika*) és Kézai, valamint Anonymus között hasonlóság figyelhető meg Regino prümi apát művének és az *Altaichi Évkönyvek* használata tekintetében. Elismerete ugyan Hóman szövegegyezési kimutatásait a krónikakompozíció és az *Altaichi Évkönyvek* között, ám az 1063-ig tartó egyezés sem Anonymus, sem Kézai munkáiban nem mutatható eddig az évig. Véleménye szerint az *Altaichi Évkönyvek* több ízben is Magyarországra kerülhettek; valószínűsítette, hogy egy alkalommal talán Hersfeldi Lampert itt jártakor (1058 körül), majd később feltehetőleg Northeimi Ottó által (1063 körül).¹⁴ Horváth János szintén I. András alatt tartotta valószínűnek az első krónikás működését, aki András király haláláig írta meg az eseményeket. Egyik érve stíluskritikai: vizsgálatai szerint a 11. századi krónikás a 12. századival szemben (aki már átszerkesztette a művet) nemcsak a párbeszédok esetében, hanem az elbeszélő részeknél is rímes prózai fogalmazást használ. A kettő közötti határvonalat pedig Horváth a 91. fejezet közepén vélte megtalálni.¹⁵ Hasonló részletesség figyelhető meg Pozsony ostromának leírásánál is. Azonban még árulkodóbb a 91. fejezet elején található kronológiai összefoglalás, illetve a fejezet közepén lévő váratlan összegzés, ami a folytató szövegének kezdetét jelöli. A 11. századi krónikást pedig meg is nevezi: Miklós püspök, az 1055-ös tihanyi alapítólevél szerzője, aki megjeleníti saját magát a krónika 90. fejezetében, mert az általa írt hamis levéllel ért csúfos kudarcot az 1051.

¹³ PAULER Gyula: *Anonymus külföldi vonatkozásai*, Századok 1883/2., 97–116.; PAULER Gyula: *A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt*, II. Bp., 1899, 611.

¹⁴ GYÖRY János: *Adalékok a XI. századi krónikánkhöz*, Egyetemes Filológiai Közöny 1943., 214–221.

¹⁵ András 1051. évi hadjáratának tárgyalása, ami részletessége miatt egykorú szerző műve lehetett.

évi német támadás.¹⁶ Györffy György kezdetben támogatta a 11. századi ösleges létezésére vonatkozó elméletet,¹⁷ majd később visszavonva, a Kálmán király regnálása alatti keletkezés (1095–1116) mellett foglalt állást.¹⁸ Fontos megemlíteni Györffy ún. memóriaelméletét, mely szerint a történeti emlékezet körülbelül hetven évnyi időintervallumot ölel fel, vagyis ha kortárs szerzőt sejtünk a krónika egyes szövegrészeinek létrehozójában, akkor ennyi idővel kell számolni az események részletes tárgyalását nézve. A krónika 1030–1040-es történéseknél válik különösen részletessé, így 1100–1110 körül íródhattak le az események.

Máig meghatározó elméletet fejtett ki Gerics József 1961-ben megjelent kandidátusi értekezésében.¹⁹ A krónikaszöveget vizsgálva azt állapította meg, hogy több helyen (például a Koppány-lázadás vagy Salamon koronázása esetében) feltűnő ellentmondásosságok figyelhetők meg, melyek bizonyítékként szolgálnak egy 11. század folyamán készült krónikás alkotásra, melyet később átszerkesztettek. Véleménye szerint ez a 11. századi szöveg a 99. fejezetig tarthatott (zselicszentjakabi kolostor alapítása) és a 101. fejezet elején álló rövid összegzés (tizenhárom évnyi béke) lehetett egy új szerkesztés kezdete. Továbbá, mivel előző kutatások korábban kimutatták: az *Altaichi Évkönyveket* 1046-ig használta a krónika, így a 11. századi krónika csak 1046 után keletkezhetett, a 99. fejezet eseményére való tekintettel 1066 körül, Salamon uralkodása alatt (1063–1074). Emellett a 11. századi korai krónikás alkotás bizonyítéka lehet a 82. fejezet megjegyzése („antiqui libri de gestis Hungarorum”).²⁰ Csóka J. Lajos szintén Salamon idejére tette a magyar történetírás megszületésének

¹⁶ HORVÁTH János: *Árpád-kori latinnyelvű irodalomunk stílusproblémái*, Akadémiai Kiadó, Bp., 1954, 305–309.

¹⁷ GYÖRFFY György: *Krónikáink és a magyar őstörténet*, Bp., 1948, 148–150.

¹⁸ GYÖRFFY György: *A magyar egyházszerzés kezdeteiről újabb forráskritikai vizsgálatok alapján*, MTA Filozófiai és Történettudományi Osztályának Közleményei, 1969, 222–224.

¹⁹ GERICS József: *Legkorábbi gesta-szerkesztéseink keletkezésrendjének problémái*, Akadémiai Kiadó, Bp., 1961.

²⁰ GERICS: *Legkorábbi gesta-szerkesztéseink... i. m.*, különösen 63–70.

időpontját.²¹ Hómanhoz hasonlóan a bencés szerzetesek munkájának tekintette a 11. századi *Chronica Hungarorum*ot, melyet minden bizonnyal Pannonhalmán vetettek papírra az 1070-es években. Csóka úgy vélte az *Altaichi Évkönyv*vel, Szent István nagyobb és kisebb legendájával, Szent Gellért kisebb legendájával, valamint a *Zágrábi Krónikával* való szövegegyezések mind a 11. századi krónika információiból származnak. E krónika „a magyar kereszténység első századának fontosabb eseményeit ismertette”.²² Mályusz Elemér is a 11. századi keletkezés mellett érvelt, mégpedig Salamon regnálásnak elejére helyezve az őskrónikát. Horváth János elméletét tovább írva maga is Miklós püspök személyében talált választ a lehetséges krónikás kilétének kérdésére. A krónikával kapcsolatos nézeteit több mérvadó munkájában is kifejtette.²³

A Kálmán-kori keletkezés mellett érvelt Kristó Gyula is, aki többek között a Könyves Kálmán idejében kibontakozó, bizonyíthatóan pezsgő irodalmi életre hivatkozott (, melyben a király személye is érintett, hiszen megkoronázása előtt egyházi pályát futott be). Emellett a szomszédos kelet-európai országokban szintén ekkortájt meginduló történetírás párhuzamaival, a Kálmán és Álmos között felháborgott dinasztikus konfliktus programjának krónikában olvasható nyomaival érvel (legitimitás és idoneitás kérdésköre, vö. Hartvik-féle István-legenda), valamint a krónikás régi könyvekre történő hivatkozásával és azzal, hogy a krónika archaikus tartalmai (legkevesebbet jelző, szellemiséggel összecsengő szöveghelyek), továbbá a Kálmán-törvényeihez Albericus által írt előszó gondolati rokon-

²¹ CSÓKA J. Lajos: *A latin nyelvű történeti irodalom kialakulása Magyarországon a XI-XIV. században*, Akadémiai Kiadó, Bp., 1967, 344–356.

²² CSÓKA: *A latin nyelvű történeti irodalom... i. m.*, 356.

²³ MÁLYUSZ Elemér: *A Thuróczy-krónika és forrásai*, Tudománytörténeti tanulmányok 5., Bp., 1967, 35.; MÁLYUSZ Elemér: *Krónika-problémák*, Századok 1966/4–5., 713–762.; lásd még Uő.: „Krónika-problémák”, in: MÁLYUSZ Elemér: *Klíó szolgálatában*, MTA Történettudományi Intézete, Bp., 2003, 231–278.; MÁLYUSZ Elemér: *Az V. István-kori gesta*, Akadémiai Kiadó, Bp., 1971.; MÁLYUSZ: *Királyi kancellária és... i. m.*

ságban állnak a krónikával. Kristó Gyula szerint mindez bizonyítja a Kálmán-kori ősgeszta meglétét.²⁴

Az eddigi elméleteket továbbgondolva új álláspontra jutott Veszprémy László. Véleménye szerint a középkori magyar történetírás keletkezésének kérdését, illetve az őskronika datálását úgy lehetne elképzelni, hogy a 11. században inkább évkönyvszerű történeti feljegyzéseket írhattak, amit 1110 körül szerkeszthettek krónikává (, vagyis Kálmán alatt, tekintve a közép-európai párhuzamokat).²⁵

Újabbán Szovák Kornél érvelt Gerics József elmélete, a 11. századi (Salamon-kori) ősgeszta mellett.²⁶ Szócs Tibor tanulmányában részletesen elemezte a 14. századi krónikakompozíció utólag betoldott információit, összehasonlítva a 11. századi okleveles anyaggal. Vizsgálatai rámutattak arra, hogy az interpolációkat lejegyző krónikás nem használta forrásként az okleveleket (ellenkező esetben nem volnának súlyos tárgyi tévedések). Ennek megfelelően az interpolációk és az oklevelek adatai két különböző forrásból származnak, az előbbiek pedig korai lejegyzést sejtetnek (11., illetve 12. századit).²⁷ Szintén Kálmán-kori őskronika létét vallja Thoroczkay Gábor is, aki rámutatott, hogy Gerics elméletének gyenge pontja a nagyobbik István-legenda datálása, amely 1100 előtt történhetett, a legenda által felhasznált krónikaanyag viszont lehetett Szent László-, vagy Kálmán-kori is. A másik megkérdőjelezhető pont a krónika 80. fejezetének földrajzi kérdése, Vlagyimir önállósága, ám – mint kiderült – a szöveg mégis 12. századi, vagy későbbi. Másrészt olyan tárgyi

²⁴ KRISTÓ: *Magyar historiográfia I.*, i. m., 30–40.; lásd még KRISTÓ Gyula: *A történeti irodalom Magyarországon a kezdetektől 1241-ig*, Argumentum, Bp., 1994.

²⁵ VESZPRÉMY László: *Megjegyzések korai elbeszélő forrásaink történetéhez*, Századok, 2004/2., 325–347.; VESZPRÉMY László: „A korai magyar évkönyvekről”, in: *Aktualitások a magyar középkorkutatásban* (szerk. FONT Márta – FEDELES Tamás – KISS Gergely, Pécs, 2010, 11–22.

²⁶ SZOVÁK Kornél: „Utószó”, in: *Képes Krónika* (ford. Bollók János) (szerk. Szovák Kornél – Veszprémy László), Osiris Kiadó, Bp., 2004, 233–256.

²⁷ SZÓCS Tibor: *A 14. századi krónikaszerkesztmény interpolációi és a 11. századi okleveleink*, Fons 2007/1., 59–95.

tévedések találhatók a 11. századi események krónikabeli megörökítésében, melyek nem vallanakortárs munkájára.²⁸

2. (Át)szerkesztések problémája

A kutatók már régóta felfigyeltek arra, hogy a krónikairódmunk többszöri átszerkesztésen esett át az idők során. Ma már ez elfogadott ténynek minősül, azonban a szerkesztések jellegének, illetve datálásának kérdése továbbra is vita tárgya. Általánosságban elmondható, hogy Kálmán korára valamennyi kutató jelentős fordulópontot helyezett a krónika alakulását illetően. (Akár szerkesztést, akár magát az ősgesztát helyezve ide.) Domanovszky Sándor óta szintén elfogadott Kálmán fia, II. István idejére tenni egy szerkesztést, melyet többek között a Kálmán és István királyokkal kapcsolatos szemléletmód megváltozása indokolt.²⁹ A két király negatív képe minden bizonnyal csak azok halála után kerülhetett bele a krónikába, így számolni lehet egy újabb szerkesztéssel, mely valószínűleg II. Béla, II. Géza vagy III. István alatt következhetett be.³⁰ Ezt követően indokoltnak tűnt egy II. András uralkodása (1205–1235) körüli szerkesztés feltételezése, melyet Csóka J. Lajos 1210-re, Kristó Gyula 1235–36 körülire tett.³¹ Az 1282–85 között keletkezett Kézai Simon által írt geszta érdeme, hogy a hun-történetet egybeszerkesztette a krónikairódalommal.³² Mályusz Elemér kutatásai során arra az

²⁸ THOROCZKAY Gábor: „A magyar krónikairódalom kezdeteiről”, in: *Aktualitások a magyar középkorkutatásban* (szerk. FONT Márta–FEDELES Tamás–KISS Gergely), Pécs, 2010, 23–31.;

Legutóbb historiográfiai összefoglalót írt BENEI Bernadett, vö. BENEI Bernadett: „Krónikafolytatások a 13. század elején? Historiográfiai áttekintés”, in: *Micae Mediaevales III.*, ELTE-BTK TDI, Bp., 2013, 117–131.

²⁹ DOMANOVSKY Sándor: *Anonymus és a II. Géza korabeli gesta*, Századok, 1933/4–6., 168.

³⁰ Erre lásd bővebben: KRISTÓ Gyula: *A történeti irodalom Magyarországon a kezdetektől 1241-ig*, Argumentum, Bp., 1994, 19.

³¹ CSÓKA: *A latin nyelvű történeti irodalom...*, i. m., 343.; KRISTÓ: *A történeti irodalom...*, i. m., 19.; lásd még VÉRTESY Jenő: *A Képes Krónika irodalmi jelentősége*, Századok 1905/1., 2.

³² SZOVÁK: *Utószó*, i. m., 250.

eredményre jutott, hogy V. István alatt is működött egy krónikás, akit Ákos nembeli Ákos mesterrel azonosított.³³ Feltételezhető, hogy a 14. század elején működő budai ferences szerzetes(ek) továbbszerkesztették a krónikaszöveget.³⁴ Végül az utolsó ismert szerkesztés, melynek során a szöveg valószínűleg elnyerte mai formáját, a krónika előszavából ismert: 1358-ban kezdte el írni munkáját a titokzatos krónikás, akit Kálti Márkkal azonosít a szakirodalom.³⁵

Összegzés

Az iménti áttekintés során látható, hogy István korától I. Andrásón és Salamon királyon át egészen Kálmánig (vagy – mint Marczali Henriknél – II. Gézáig) történtek kísérletek a hazai krónikairodalomunk legelső változata, az ősgeszta vagy őskrónika keletkezésének meghatározására. A széles időintervallum (kb. 1000–1160) és a különböző elméletek mellett és ellen felhozott érvek szembenállása jól mutatja, hogy ebben a kérdésben a krónikakutatás jelenlegi állása szerint nem lehet megbízható választ adni. Ráadásul a helyzetet tovább nehezíti az a vitán felüli tény, miszerint a kompozíció ma ismert szövege több korban működő krónikás tollvonásait őrzi. A folyamatosan alakuló, szerkesztett, kibővített vagy éppen megcsontított szöveg látszólag alkalmatlannak bizonyul arra, hogy az alapján próbáljuk rekonstruálni annak mélyében szunnyadó ősgeszta sorait. Azonban több olyan módszer felhasználásának lehetősége áll rendelkezésünkre, melyek a tudományban dúló vitáktól függetlenül olyan részeredményekkel szolgálhatnak, amelyek – ha ugyan az előbb említett nehézségekből adódóan a kérdésre választ nem is, de – mindenképpen közelebb hoznak ahhoz, hogy megértsük a hazai krónikairodalomunk – és ezáltal korai történetírásunk – alakulását.

³³ Bővebben lásd MÁLYUSZ: *Az V. István-kori gesta*, i. m.

³⁴ SZOVÁK: *Utószó*, i. m., 251.

³⁵ SZOVÁK: *Utószó*, i. m., 252.

E módszerek jó része a történelem úgynevezett segédtudományainak tárgykörébe tartozik. Mivel alapvetően szövegek vizsgálatáról van szó, sok eredménnyel gazdagíthatja a kutatást elsősorban a filológia. A fennmaradt szövegváltozatok alapos vizsgálatával korábban sikerült felvázolni e változatok közötti kapcsolatrendszerét. Ennek megfelelően a kutatásban elfogadott tétel, hogy e variánsok két leszármazási családba sorolhatók: *Budai Krónika* családja (*Sambucus-kódex*, *Acephalus-kódex*, *Római Kódex*, a családnak nevet adó *Budai Krónika* ősnymtatvány, *Dubnici Krónika*) és a *Képes Krónika* családja (a családnak nevet adó *Képes Krónika* kódexe, *Csepreghy-kódex*, *Teleki-kódex*, *Thuróczy-kódex* [nem Thuróczy János krónikája!], *Béldi-kódex*). A leszármazási kapcsolatrendszer megállapításában jelentős segítséget nyújtott Thuróczy János ama megjegyzése a krónikájában, hogy kétféle magyar krónika létéről tud, melynek egyike Károly Róbert (1301–1342) alatt, a másik pedig Nagy Lajos (1342–1382) idejében készült. A *Budai Krónika* családja az előbbinek, a *Képes Krónika* családjába tartozó szövegek pedig az utóbbinak felelnek meg. A kapcsolatrendszer és a két krónikacsaládba tartozó szövegek alapos vizsgálata, a köztük fennálló különbségek összehasonlítása sok fontos adattal szolgálhat és szolgál a krónikaalakulás folyamatához. Mindezt kiegészítik a papírológia és a paleográfia terén végzett vizsgálatok.³⁶

A 14. századi krónikakompozíció szövegállományának kisebb részleteit (*fejezet/caput*) érintő elemzések során a kutatók munkáját nagyban segítik a szövegben előforduló hibák, tárgyi tévedések (pl. nevek, évszámok, földrajzi régiók), ellentmondások, melyek következtetni engednek az esetleges szerkesztési rétegek meghatározására, datálására. Azonban ezek vizsgálatának eredménye a kutatás előrehaladtával folyamatosan változhat és változik. Eredményekkel szolgálhat az egyes szövegrészek datálásának kérdésében a stíluskritika is, hiszen elfogadott tétel, hogy a 11–12. század folyamán a ri-

³⁶Erről bővebben lásd: DOMANOVSKY: *A budai krónika*, i. m.; KRISTÓ: *Magyar historiográfia I.*, i. m., 78–88.; SZOVÁK: *Utószó*, i. m.; *A történelem segédtudományai* (szerk. BERTÉNYI Iván), Osiris Kiadó, Bp., 2003.

mes próza, míg a 1250-es évek után a ritmikus próza használata terjedt el hazánkban.³⁷ Fontos szerep jut továbbá az eszmetörténetnek, vagyis a különböző korra jellemző ideológiák megítélése és nyomai vizsgálatának a krónikasövegben. Ez két okból is jelentős eredményhez vezethet: egyrészt korjelölőként szolgálhat, másrészt a szerző (, illetve a szerzőt alárendelő hatalom) szemlélete tükröződik vissza benne. Ezzel összhangban van a társadalomtörténeti vizsgálat, mely, hasonlóképpen az előbbihez, a szerző korára enged következtetni, továbbá a szóhasználat megfigyelése, mely szintén utalhat arra az időszakra, melyben az adott szó vagy kifejezés használatos volt, így pedig a szöveg keletkezésének vagy átszerkesztésének idejére.

A forráshasználat kérdése vélhetően az egyik legfontosabb a krónikasövegek vizsgálata során. Nem véletlen, hogy az egyik legbevetettebb módszernek számít a krónikás által használt források összehasonlítása a krónikakompozícióval. Hiszen mind eszmetörténet, stíluskritika, és a datálás szempontjából jelentős eredményekre tehetünk szert eme összehasonlító vizsgálatok segítségével. Ennek áttekinthető ábrázolási módja, – melyen könnyedén feltüntethetjük a megegyező vagy épp eltérő passzusokat egyszerre több szövegből párhuzamosan, – a lexikai-frazeológiai táblázat, amelyet valamennyi kutató előszeretettel és eredményesen használ.³⁸ Fontos továbbá megemlíteni, hogy a forrás lehet külföldi, illetve hazai; valamint műfaj tekintetében évkönyv, másik krónika (vagy akár magának a vizsgált krónikának egy előző szerkesztése), sőt oklevél³⁹ is. A forrás meghatározását viszont nagyban megnehezíti, hogy a krónikás sokszor ugyan utalhat rá, vagy idézhet, sok esetben másolhat is belőle, de konkrétan nem nevezi meg azt. A lehetséges forrásbázis, vagyis azok a korszakban jelentős külföldi munkák (, illetve természetesen

³⁷Lásd HORVÁTH: *Az Árpád-kori latinnyelvű... , i. m.*; KRISTÓ Gyula: *História és kortörténet a Képes Krónikában*, Magvető Kiadó, 1977, 30.

³⁸Bővebben és gyakorlati alkalmazását lásd például KRISTÓ: *A történeti irodalom... , i. m.*, 74–97.

³⁹Erre bővebben SZŐCS: *A 14. századi krónikaszerkesztmény interpolációi és a 11. századi okleveleink, i. m.*

ezzel együtt még a hazai elbeszélő szövegek) beható ismerete segít az előbbi probléma kiküszöbölésén. Ma már vitán felül álló tény, hogy a krónika forráshasználatát illetően több ilyen egyaránt külföldi és hazai munkáról sikerült bebizonyítani, hogy a krónikás munkája során felhasználta, ismerte (ilyen például Regino prümi apát és folytatójának munkája, az *Altaichi Évkönyvek*, Szent Imre-legenda).

A fent említett vizsgálati módszerek a tudományban dúló vitáktól függetlenül közelebb hoznak a krónikaalakulás folyamatának megértéséhez. Az ősgeszta kérdését illetően Veszprémy László felvetése feloldhatja a fennálló nehézségeket, miszerint a 11. században célszerűbb inkább évkönyvszerű történeti feljegyzésekről beszélni, melyeket Kálmán korában (1100 körül) szerkeszthettek bele a ma ismert krónikakompozíció szövegállományának korai változatába. Ez az álláspont egyrészt nem zárja ki a 11. századi forráshasználatot – a kompozíció erre az időszakra vonatkozó részeiben sok helyen a tárgyalás részletessége kortársi vagy közel kortársi értesülések használatára utal –, másrészt kiemelt helyen kezeli a többek között Kristó Gyula által több érveléssel alátámasztott álláspontot, egyben az egyetlen biztos pontot a történetírás alakulása folyamatában; mégpedig Könyves Kálmán korát (1095–1116), melyben bizonyítottan magas színvonalú irodalmi életről tudunk, ahol a dinasztikus konfliktus miatt is indokolt egy, a magyar történelmet feldolgozó történeti munka szerkesztése. Erre enged következtetni a szomszédos országok történetírásának közel ugyanerre az időszakra datálható megindulása is.⁴⁰

A jelen dolgozatban szereplő áttekintés fontos eleme egy jelenleg zajló kutatásnak, melynek hangsúlyos része a krónikakompozíció 97. és 98. fejezetének összehasonlítása két kortárs külföldi forrással (*Altaichi Évkönyvek*, Hersfeldi Lampert évkönyve). Emellett a fejezetben tárgyalt események történeti és eszmetörténeti vizsgálata is kedvező adatokkal tud hozzájárulni a szövegek közötti kapcsolat feltárásához a krónikaalakulás folyamatának tekintetében.

⁴⁰ Bővebben: VESZPRÉMY: *Megjegyzések a korai...*, i. m.